

prudentia imperatur, et ut sic intellectum hominum esse, vel malum, atque ejus actus praxes, cum sint actus voluntarii et morales, proindeque virtutis, vel vitii: qua propter cum sanctus Thomas, 1, 2, quæst. 57, art. 1, ad primum, ait habitum practicum dirigere opus exterius, seu alterius potentiae ab intellectu, non contendit dirigere semper, ac necessario, sed communiter. Etenim prudentia dirigit etiam actus intellectus quantum ad usum: vel certe intelligentus erit, quod immediate dirigat actum alterius potentiae, nempe voluntatis: immediate enim dirigere poterit actum intellectus, in quantum sub voluntatis electionem cadit.

10. *Tertium corollarium continens assertiōnēm principalem.* — Tertio colligitur decisio quæstionis propositæ, cuius tandem conclusio sit. Intellectus practicus et speculativus non duæ sunt, sed una potentia tantum realiter, atque formaliter. Ita S. Thomas supra dum asserit hosce intellectus differre tantum secundum modum concipiendi nostrum. Ratio conclusionis est, quia objectum intellectus adæquate est unum formaliter, nempe intelligibile: sub quo continentur practicum et speculativum, et eorum actus tanquam objecta partialia, quod supra lib. 3, cap. 30, in simili dicebamus de sensu interiori, et patet amplius. Nam speculatio est quasi fundamentum actus practici, a cognitione enim speculativa sæpe descendimus ad cognitionem practicam: præterea si intellectus practicus et speculativus formaliter differant propter diversitatem actuum, quælibet potentia haberet innumeræ fere distinctiones formales, nam quot habet actus diversos, tot conceptibus diversis potest concepi. Tandem, quia potentia intellectiva est universalissima in suo genere, ideo una tantum merito ponenda est.

11. *Objectio contra assertionem ex Aristotele.* — *Ex ratione.* — *Satisfit.* — Huic conclusiōni repugnare videtur Aristoteles 6, Ethicorum, cap. 1, et libro Magnorum moralium, cap. 35, ubi intellectum practicum et speculativum, duas partes animæ genere diversas vocat, assignata etiam distinctione ex objectis: et 3, de Anima, textu 53, intellectum practicum virtutem deliberantem appellat, intellectum vero speculativum principium intelligentiæ, additque distingui inter se magis, quam irascibilem et concupiscibilem, quæ utique potentia secundum pene omnes distinguuntur realiter: quare, etc. Accedit ratio, quia diversa objecta, et actus horum intellectum veram arguant distinctionem. Ad Aristotelem res-

pondendum: si, ut verba sonant, opinetur, non esse probandum: exponi tamen posse, voluisse tantum in intellectu nostro duplēcē vim partiale intelligi, duplexque munus ejusdem potentiae, veluti si in luce Solis distinguamus virtutem calefaciendi, atque illuminandi ad ostendendos diversos effectus ejusdem potentiae. Ad rationem dicitur illa omnia, quæ recensentur partialia esse sub objecto adæquato comprehensa.

12. *Instantia ex sententia Capreoli et quorūdam Thomistarum.* — *Excluditur.* — Sed obstat adhuc, si intellectus practicus et speculativus essentia non distinguuntur, nec habitus scientiæ practice et speculative distinguuntur. Ita quidem assurerunt Soncinus, Javellus et alii cum Capreolo in prologo. Eorum tamen sententia falsa videtur, quoniam prædicti habitus per proprios, et intrinsecos fines, et objecta formalia separantur, ut supra ostendimus, neque est simile de potentia et habitibus: nam, ut etiam alibi monuimus, potentia multo universalior est, quam habitus eam perficientes, cum sit superior et eminentior, unde licet una potentia sit, quæ speculator veritates, et dirigit operationes humanas: alter tamen habitus est, qui potentiam hanc perficit in primo munere, alter, qui in secundo: qua de causa distinctio habituum non essentialis solum, sed etiam genericæ dici solet: ut notavit Sotus in logica supra, et Cagitanus, 1 part., quæst. 1, art. 4, non quod in nullo genere convenient, ut nos etiam in posterioribus apud Aristotelem docuimus, sed quod constituent duos habituum ordines valde inter se diversos, distinctasque rationes scientiarum sub se continent. Unde sub priori ordine continentur tota latitudo principiorum, conclusionumque scientiarum speculativarum, quæ ex variis abstractionibus distinguuntur, de quibus etiam in proprio loco plura diximus, sub posteriori vero tota latitudo habituum practicorum coercens omnes practicas scientias, artes, prudentiam, etc., qui habitus inter se per activum, factivumque distinguuntur ab Aristotele 6, Metaphysicæ, et 6 item Ethicorum.

13. *Notatio prima pro doctrina proxima.* — Ad ejus distinctionis intelligentiam est notandum, primo, quod habitus practicus ille dicitur, qui ponit modum et rectitudinem in dirigenda actione humana, quæ quidem dirigi potest, aut quantum ad usum moralem, ut scilicet studiose fiat, aut quantum ad rectitudinem naturalem, id est, ut nimur in pro-

prio genere operatio illa perfecta prodeat: sic ars pingendi vel scribendi hominem dirigit ad recte exercendam illam operationem in ordine ad picturam, vel scripturam bonam. Prima rectitudine operationis est rectitudo ad bonum simpliciter, quia est bonum hominis, ut homo est. Secunda rectitudo est ad bonum secundum quid, quia est bonum hominis, non ut homo est, sed ut talis, vel talis artifex. Rursum prima rectitudo pertinet ad prudentiam, et actus illam comitantes, tendit enim ad rectitudinem simpliciter voluntatis et appetitus. Secunda vero rectitudo pertinet ad artes, unde scite scripsit Aristoteles, prudentem magis vituperari, si volens erraverit, quam si nolens, at vero artificem e contrario plus vituperari, si erraverit nolens, quam si volens: quia in prudente requiritur rectitudo appetitus, non item in artifice.

14. *Notatio secunda.* — *Dialectica practica ne sit, an speculativa.* — Secundo est notandum inter operationes humanas, quasdam esse, quæ transeunt in exteriorem materiam, efficiuntque aliquid manens transacta actione, alias vero, quæ non transeunt in talem materiam, sub quibus comprehenduntur, quæ nihil operis relinquunt, cum transierint, veluti citharizatio, saltatio, etc., primi generis operationes factiones proprie vocantur: Aristoteles ergo, dictis locis, agibile vocat, id quod est agibile simpliciter, et ita solam prudentiam ait vocari, versarique circa agibile, et artem omnem circa factibile: unde prudentiam vocat habitum cum ratione activum, artem vero habitum cum ratione factivum, idem habet libro magnorum moralium, cap. ult. At enim Alexander Aphrodisius 6, Metaphysicæ, cap. 1, quem sequi videtur S. Thomas 1, 2, quæst. 57, art. 4, duplices artes distinguit, alias, quæ versantur circa agibile, dicunturque liberales, cuiusmodi sunt quæcumque circa actiones immanentes versantur, et alias, quæ circa factibile occupantur, ac dicuntur, serviles: prioris generis artes distinguuntur a prudentia, quæ circa agibile simpliciter versatur, dirigendo bonitatem, rectitudinemque simpliciter in actionibus: artes vero circa agibile secundum quid, ut diximus. Urgebis. Dialectica igitur scientia practica erit, cum ars directiva sit operationum humanarum et earum regula. Occurrentum tamen quantum ad modum quidem practicam esse, attamen excipi a numero artium, et speculativam dici posse, quia speculationem, ut speculatio est, ut dirigit, alibi diximus.

CAPUT X.

UTRUM IN PARTE INTELLECTIVA SIT MEMORIA, VEL ALIQUA POTENTIA AB INTELLECTU DISTINCTA.

1. *Tria hic explicanda puncta.* — In hoc capite superest explicemus reliqua, quæ ad potentiam intellectivam pertinent: quorum primum illud est, quomodo intellectus noster præterita cognoscat, et obiter etiam attingimus de modo cognoscendi futura, ac tandem diversæ denominations explicabuntur, quæ intellectui accommodantur. Circa primum experimento constat, intellectum nostrum cognoscere præterita, de modo tamen est difficultas: circa quam fuit opinio Avicennæ post actum intelligendi, intellectum non conservare species, sed quandocumque cognoscit absens objectum, fieri novam productionem speciei a phantasmate, et intellectu agente. Ratio ejus est, quia si potentia cognoscitiva conser-

varet species, semper cognosceret, quia semper præsto esset cognoscendi causa, nimirum potentia, atque species.

2. Prima assertio contra Avicennam. — Sit tamen prima conclusio. Species intelligibiles conservantur in anima transacto intelligendi actu. Est communis Theologorum, de qua D. Augustinus, 10 lib. Confessionum, a cap. 8, et ultra, Magister, in 2, distinct. 3, et ibi expositores D. Thomæ 2, contra Gentes, cap. 74. Cicero, Tusculana prima, colligitur ex Aristotele, lib. 2, de Anima, cap. 5, ubi docet intellectum permanere posse in actu primo absque secundo, et lib. de Memoria et reminiscencia, cap. 2, fatetur dari memoriam intelligibilium. Idque experientia patet: nam recordamus actuum præteriorum Dei et beneficiorum ejus: item cum volumus, consideramus ea, quæ habitualiter novimus: est autem superfluum novam semper productionem specierum inducere, quia rerum plurimarum species multo discursu et labore comparantur, eaque ratione tolleretur scientia habitualis, quæ magna ex parte consistit in ordine specierum. Causa a priori est, quia intelligibiles species non pendent in conservari a præsentia objecti, nec ab actu intelligendi, quia nullum est talis dependentia verisimile fundamentum: neque nullum genus cause assignabitur in quo pendere dicantur, aut contrarium, a quo jam productæ corrumpantur, cum tam ipsæ quam subjectum spiritualia sint. Et confirmatur, quia intellectus angelicus conservat species, et pars sensitiva interior similiter: cur ergo non intellectus noster, qui in suo genere habere debet virtutem completam cognoscendi: ea vero magna ex parte completer ex hac perfectione retinendi species: alias anima separata non recordaretur rerum, quæ gessit in corpore, cuius oppositum Scriptura sacra non obscure testatur, docens animam separatam memorari rerum hujus vite, ut Lucæ 16, Isaiæ ultimo, de quo iterum, lib. 6, cap. 3, fundamentum tamen Avicennæ solutum est, lib. 3, cap. 3, de quo videndum D. Thomas, de Memoria et reminiscencia, lect. 2.

3. Secunda assertio contra Magistrum. — *Dubii incidentis dilatio ex schola Thomistarum non placet.* — *Aliorum responsio exploditur.* — Restat vero dubium, quænam sit potentia conservans hasce species, nam Magister supra putat distinctam ab intellectu. Sittamen secunda conclusio. Potentia specierum servatrix ipse est intellectus. Suadetur primo, quia eadem est potentia cognoscens in præsentia, et ab-

sentia objecti, ut de sensibus interioribus vidi mus in libr. 3, quod majori ratione verum habet in intellectivis potentis, quæ sunt universaliores, ac minus limitatae. Secundo, quia superfluum est multiplicare potentias sine necessitate: rationes deinde pro prima conclusione factæ probant species intelligibiles in ea potentia conservari, in qua primo recipiuntur. Dubium tamen ulterius suboritur, an intellectus conservans, ut probatum est, species, propriam rationem vendicet memoriae S. Thomas supra, art. 6, negat, quoniam memoria (*inquit*) debet esse præteriti, ut præteritum est, intellectus autem non potest cognoscere præteritum ut sic, id enim importat tempus determinatum in particulari, quod pertinet ad conditiones individuas, quas ignorat intellectus, qui universalis tantum attingit. Hoc idem sentit ipsius Schola, sed jam exclusum est ex supradictis: etenim intellectus rem cognoscit cum affectionibus, seu conditionibus peculiari bus perfectius multo, quam sensus. Alii ergo putant intellectum non sortiri perfectam rationem memoriae, eo quod non habeat pro objecto aequaliter præteritum, ut sic, sed indifferens sit ad præsens, et præteritum cognoscendum. Hoc tamen momentum non habet, quia memoria etiam sensitiva non versatur adæquate circa præterita, sed etiam præsentia novit, ut ostendimus: præterquam quod non sit, cur ad rationem perfectæ memoriae spectet adæquari præterito: Angeli namque et Deus perfectissime memorantur. Genes. 9. *Recordabor fœderis mei*, et cetera. Jerem. 2. *Recordatus sum tui*. Nimirum Deus memoriam habet, non ut potentiam tantum importat, sed actualem cognitionem omnium præteriorum, qua tamen etiam præsentia intuetur.

4. Tertia conclusio contra prædictos autores probatur. — Tertia itaque conclusio sit. Intellectus est proprie admodum memoria et multo perfectior, quam in parte sensitiva inveniatur. Hæc ex ipsa definitione ostenditur. Nam memoria est potentia cognoscens præteritum ut præteritum, sed intellectus hoc modo perfectius percipit, quam sensus: quippe qui novit tantum præteritum materialiter, intellectus vero etiam formaliter, cum cognoscat ipsam temporis rationem: ergo, etc. Oppones in hunc modum, Aristoteles, lib. de Memoria et reminiscencia, videtur abstruere memoriam per se esse primi sensitivi, per accidens vero esse intellectivæ partis. Experientia quoque liquet memoriam intellectivam maxime pendere a sensibus: quare, etc. Respondendum: cum intellectus in

hac vita pendeat in cognoscendo a phantasmatate, eorum tantum memorari, quorum phantasmatæ apud sensum reperiuntur, ideoque memoriam dici existere in primo sensitivo, ortumque habere dependentiam memorie intellectivæ a sensibus: unde rerum, quæ altius imaginationi imprimuntur, facilius memoriam; qua de causa Cicero, in l. Rheticorum, monuit, si subtilium rationum memorari volumus, eas sensibus alligemus.

5. Notationes pro cognitione futurorum. — Pro cognitione futurorum non possumus hoc loco multa disserere, videri possunt aliis in locis in Theologia: hic breviter est notandum, cujusmodi futura, ut futura sunt, non posse a nobis certo cognosci per vim nativam intellectus. Secundo notandum inter contingentia quædam esse libera, utpote que a libertate pendent: alia vero contingentia dici a causis quidem naturalibus: sed quia aliquando impediuntur, ideo suam etiam contingentiam habere censentur. Et in utrisque alia dantur, quæ sæpe eveniunt, alia quæ raro, vel quæ ad utrumlibet: atque in confuso loquendo ea, quæ frequenter eveniunt, judicari probabiliter possunt eventura, et sic de aliis proportione servata. At vero descendendo ad particulares effectus considerandæ sunt circumstantiæ, et signa omnia, ex quibus conjectari possit quidnam sit eventurum, nunquam tamen determinato judicio cognosci valent, ea præcipue quæ sunt libera: unde qui hujusmodi futura prædicunt, ut certa, sèpissime decipiuntur, et spiritu dæmonis aguntur. Aliae tandem sunt res futurae satis certæ: aut quia sunt a Deo revelatae ut exterrimum judicium: aut quia habent determinatas causas naturales, quæ proinde possunt a nobis determinate, ac certo cognosci, cum subordinatione tamen ad divinam potestatem, quæ facile omnes potest inverttere.

6. Varia munera unius intellectus percurrentur et nomina. — Ultimo loco est in hoc capite notandum, intellectum nostrum varias habere denominationes, quarum omnium significata explicare oportet, quia non diversas potentias importat, sed unam et eamdem sub rationibus diversis. Ad illarum ergo omnium explicationem recolendum ex superioribus intellectum secundum se nudum quidem esse speciebus et habitibus, potentem vero utraque recipere, et ut sic dici possibile, cumque primo recipiat species rerum, vel habitus, ideo intellectum vocari *in actu primo*, hoc est, habitualiter: postmodum vero cum jam actu

operatur, dici intellectum *in actu secundo*. Porro in hac operatione multiplicitate variatur: nam res quasdam cognoscit simplici intuitu, ut de primis principiis indicat naturali lumine sine discurso, sub qua consideratione *intellexus* simpliciter nominatur, eo quod in tali operatione assimilatur intelligentiis angelicis. Ex principiis deinde ratiocinando conclusiones colligit: eoque modo appellatur *ratio*. Unde jam constat rationem, et intellectum eamdem esse potentiam. Deinde ratiocinatio hæc versari potest, aut circa res divinas et æternas, aut circa humanas et caducas. Circa divinas dupliciter, vel cognoscendo, atque in se ipsas contemplando, vel per eas regulando actiones humanas, veluti si ex bonitatis Christi consideratione colligamus peccatum non debere regnare in mortali corpore nostro, quod fecit Paulus ad Roman. 6. Ratio ergo hoc utroque modo divina considerans *ratio superior* nominatur. Similiter circa res humanas versari potest intellectus cognoscendo, aut etiam actiones hominis regulando, quo pacto dicitur *inferior ratio*. Atque ita constat etiam inferiorem rationem, ac superiorum unam esse inter se potentiam eamdemque cum intellectu de qua distinctione optime D. Augustinus, de Trinitate, cap. 2. Ulterius vero dici solet intellectus *mens*, qua voce potentia alia non importatur, sed explicatur dignitas intellectus nostri, mens enim quamdam eminentiam significat in ipsa potentia intellectiva, quasi a metiendo dicta, metitur enim veritatem in rebus, quidque unicuique conveniat, aut non conveniat. Distingui præterea solet in anima nostra pars *opinativa* et *scientifica*, Aristoteles enim 6, Ethicor., cap. 1, ait esse in anima potestates et vires rationis participes, alteram per quam contemplamur necessaria, ad quam habitus scientiæ pertinent, alteram per quam contemplamur contingentia, ad quam pertinet habitus opinionis, quo loco intelligentiæ non sunt diversæ potentia, sed unus intellectus utrasque complectens vires, discurrendi scilicet, tum in rebus evidentibus, tum etiam in probabilibus, unde diversas recipiat denominationes. Eodemque modo est interpretandus Augustinus 10, de Civitate, fere per totum. Denique dici interdum solet intellectus noster *adeptus*, id est, in eo statu constitutus, in quo consecutus sit quæcumque habere potest, quem statum solum in gloria habebit. Atque hæc sunt officia, quæ intellectui tribuuntur. De aliis enim vocibus practico, speculativo et memoria jam a nobis est dictum.

7. *Objectio dupliciter removetur.*—Ex dictis omnibus constat potentiam intellectivam esse unicam, significatam diversis nominibus juxta diversos conceptus inadæquatos intellectus nostri. Dices, si haec omnia, nec distinctionem quidem formalem, seu essentialem arguent in intellectu possibili, certe neque agens intellectus ab eo distingueatur essentialiter, si semel demus non distingui realiter. Admitti totum imprimis posset, neque magnum id eset inconveniens. Secundo neganda est æquiparatio: namque intellectus possibilis et agens objecta adæquata vendicant, actusque adæquatos omnino distinctos: in modo etiam operandi longe differunt, quia unus operatur cognoscendo, et non alter: unus est in potentia ad actum primum, alius vero est in actu primo constitutus ex natura sua, ac tandem rationes habent distinctas, quarum altera non est pars alterius: at vero rationes illæ, quas in intellectu possibili consideramus, partiales sunt et inadæquatae, integrantes unam perfectam rationem potentiae cognoscitivæ, et ideo non est par ratio.

8. *Alia intellectus nomina ulterius afferuntur.*—Præter dicta circumferuntur alia nomina, quæ non tam ipsam potentiam intellectivam, quam actum aliquem, vel habitum ejus significant, quorum primum est *intelligentia*, quæ proprie actuale dicit operationem, qua rem simpli intuitu cognoscimus, unde simplex primarum veritatum cognitionis *intelligentia* dicitur, cum vero talem cognitionem ad alia cognoscenda adhibemus, *discursus* vocatur, ab aliis vero *attentio*: cum autem circa aliquid inquirendum insistimus, *cogitatio* nuncupatur, et in practicis *consultatio*, cum cognitionem assequimur, nominatur *sapientia*, vel *rectum judicium*, cum res cognitas disponimus, ut aliis manifestamus, quædam *interior locutio* censetur, et per hæc pleraque nomina alia in-

ternoscemus: universa enim exponere esset superfluum.

9. *Duo alia tandem exponuntur de quibus auctor 1, 2, tract. 3, disput. 42, sect. 4.*—Duo tamen non prætermittam, *synderesis* et *conscientiam*: *synderesis* nomen est non intellectus, sed habitus in eo existentis, facilemque reddit ad assentiendum principiis practicis, unde Latine sonat conservationem, fortasse quia judicio talis habitus plura sunt conservanda, vel certe, quia illius munus est conservare in nobis officium rationalis naturæ. De hoc habitu, atque altero, qui circa speculativa versatur, intellectusque principiorum dicitur, videantur dicta apud Aristotelem in posterioribus. Jam conscientia significat habitum quemdam dimanantem a *synderesi* immediate, vel mediate judicio alicujus conclusionis practicæ, est enim conscientia quodam actuale examen nostrarum operationum, quo judicamus illas malas esse, aut bonas: si forte judicamus malas, e vestigio sequitur in voluntate remorsus, et tristitia quædam, quæ *vermis* appellatur. Si autem nihil apprehensibile in illis invenimus, subsequitur quies quædam et gaudium. Unde 2, Corinth. 1, dicitur: *Gloria nostra est testimonium conscientiæ nostræ*. Qua de causa Durandus, in 2, dist. 9, quæst. 2, putavit *conscientiam* esse habitum voluntatis, sed minus vere, nam, ut ex ipso nomine constat, conscientia cognitionem significat, id autem, quod in voluntate sequitur, affectus est bonæ, vel malæ conscientiæ. Solet etiam aliquando sumi conscientia pro ipso habitu *synderesis*, quo sensu Damascenus vocat nostri intellectus lucem: Basilus vero esse naturale judicatorium, Hieronymus super Ezechielem appellat *synderesim*, prout hæc omnia refert S. Thomas, prima parte, quæst. 79, art. 13, et optime exponit.

FINIS LIBRI QUARTI DE POTENTIA INTELLECTIVA.

ELENCHUS CAPITUM LIBRI QUINTI

DE POTENTIA APPETENDI TAM IN COMMUNI, QUAM IN SPECIALI,
AC LOCO MOVENDI.

CAP. I. An in quovis cognoscente requiriatur specialis potentia appetitiva.

CAP. II. An objectum appetibile debeat necessario esse bonum aliquod.

CAP. III. An appetitio fiat a sola potentia appetitiva, et quid per illam producatur.

CAP. IV. An in appetitu sensitivo sint plures potentiae habentes plura objecta.

CAP. V. Quot, et quales sint actus appetitus sensitivi.

CAP. VI. An appetitus sensitivus subdatur motioni partis rationalis.

CAP. VII. De objecto, et actibus voluntatis.

CAP. VIII. An voluntas libera in omnibus suis actibus remittatur.

CAP. IX. Quæ sit perfectior potentia, intellectus-ne an voluntas.

CAP. X. De potentia motiva localiter, sitne activa, et ab aliis animæ potentiis distincta.

LIBER QUINTUS

DE POTENTIA APPETENDI

TAM IN COMMUNI, QUAM IN SPECIALI, AC LOCO MOVENDI.

Quinque distinxit Aristoteles, in principio secundi libri, de Anima potentiarum animæ genera, ex quibus tria sunt a nobis explicata, scilicet potentiae, vegetativæ, sensitivæ et intellectivæ: superest, ut de potentiis appetitivis dicamus, atque adeo de potentia motiva secundum locum, quæ cum appetitivis magnam affinitatem habet, de quibus idem Aristoteles indistincte egit in reliqua parte tertii de Anima, methodice vero D. Thomas, 1 part., a quæst. 80 et ultra, aliisque Scholastici Christiani.

CAPUT I.

UTRUM IN QUOLIBET COGNOSCENTE SIT NECESSARIA
SPECIALIS POTENTIA APPETITIVA.

1. *Dubitandi ratio.*—*Appetitus naturalis*,

et *elicitus*.—Concinit, disput. 1, *Metaphysicæ*, sect. 6, num. 30.—Materiam hanc aggredimur a quæstione an est, quoniam appetitus commune aliquid esse videtur animatis et inanimatis; unaquæque enim res inclinationem aliquam vendicat: appetitus autem, et inclinatio non raro confunduntur, et ideo non est cur hæc potentia specialiter animantibus tribuatur. Ut ergo diversitatem appetituum breviter explicemus, est notanda distinctio appetitus in naturalem et elicitem, de quo diximus 1, *Physicorum*, cap. 8, quæst. 4, circa quartam materiae proprietatem. Appetitus naturalis dicitur qualibet propensio cuiusvis rei in suum proprium bonum, quæ propensio non est proprie appetitus, sed metaphorice, neque est specialis potentia, neque fit per actionem ipsius